

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ЮЩИШИНА ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'373.232.1(477.43)(043.3)

**ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ І ПРИЗВИЩА
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ XVII – XXI СТ.**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Вінниця – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української філології гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло Миколайович
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри української філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ПАВЛИКІВСЬКА Наталія Михайлівна
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри української мови

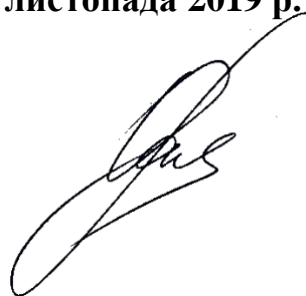
кандидат філологічних наук, доцент
ФЕРНОС Юлія Іванівна
Уманський національний університет
садівництва, доцент кафедри
української та іноземних мов

Захист відбудеться **«19» грудня 2019 року** о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, ауд. 238.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий **«19» листопада 2019 р.**

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Залужна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Власні назви як важливий складник лексичного складу мови є об'єктом вивчення ономастики. Сьогодні науковці активно досліджують різні групи пропріальної лексики, зокрема й антропоніми. Особливу увагу ономасти приділяють прізвищам – наймолодшому класу власних особових назв, які, проте, пройшли довгий шлях історичного розвитку, тому в їхніх основах часто знаходимо архаїзми, історизми, діалектизми. Аналіз таких пропріативів дає змогу визначити час їхнього виникнення, специфіку функціонування, виділити лексико-семантичні, мотиваційні, структурно-словотвірні риси, встановити вплив екстралінгвальних факторів (наприклад, особливостей культурного, релігійного, політичного, економічного життя, побуту, етнічного складу тощо) на формування прізвищевої системи певного регіону.

Прізвища стали об'єктом наукових зацікавлень наприкінці ХІХ ст., а системне вивчення українського антропонімікону припало на середину ХХ ст., що відображено в монографіях, дисертаційних роботах, окремих статтях Л. Л. Гумецької, М. О. Демчук, Р. Й. Керсти, Р. І. Осташа, Ю. К. Редька, М. Л. Худаша, П. П. Чучки та інших науковців. Також є значні досягнення в дослідженні історичної та сучасної антропонімії різних регіонів України, що має важливе значення не лише для мовознавства, а й для гуманітарних наук загалом. Так, схарактеризовано прізвища Середньої Наддніпрянщини (Ю. К. Бабій), Гуцульщини (Б. Б. Близнюк), північної Донеччини (Н. Ю. Булава), Бойківщини (Г. Є. Бучко), Лубенщини (Л. О. Кравченко), півдня Волинської області (Л. Л. Лісова), Центральної та Східної Донеччини (Ю. М. Новикова), давньої Лемківщини (С. Є. Панцьо), Опілля (Г. Д. Панчук), Західного Поділля (Н. І. Рульова), Верхньої Наддністрянщини (І. Д. Фаріон), Уманщини (Ю. І. Фернос), м. Нововолинська Волинської області (О. В. Хвіщук), Закарпаття (П. П. Чучка) тощо. Однак залишаються неопрацьованими антропонімікони багатьох історико-географічних теренів України. Зокрема, досі не були об'єктом дослідження прізвища Центральної Хмельниччини на історичному та сучасному етапах розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою вивчити прізвищеві назви (ПН) і прізвища досліджуваної території, що допоможе встановити регіональну специфіку українського антропонімікону й буде доповнювати загальну картину української ономастики. Аналіз антропонімічної системи Центральної Хмельниччини в діахронічному аспекті дозволить простежити живий ланцюг творення ідентифікаційних засобів особи та виявити її стан до моменту і під час адміністративно-юридичного унормування, що важливо й актуально для сучасної української лексикології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми кафедри української філології Хмельницького національного університету «Проблеми філології: історія і сучасність». Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 6 від 31.01.2012 р.).

Мета дослідження – комплексний аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., зокрема лексико-семантичних, мотиваційних та словотвірних особливостей вказаних антропонімів.

Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**:

- 1) схарактеризувати вітчизняні антропонімічні студії;
- 2) увести до наукового обігу новий фактичний матеріал Центральної Хмельниччини;
- 3) дослідити семантику твірних основ ПН і сучасних прізвищ, установити продуктивність антропонімів кожної з розглянутих лексико-семантичних груп, виявити закономірності відбиття в них різних типів апелятивів та онімів;
- 4) визначити мотиваційні ознаки ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст.;
- 5) з'ясувати словотвірно-структурні ознаки антропонімікону вказаної території на різних часових зрізах;
- 6) порівняти найбільш продуктивні моделі ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини з відповідними типами прізвищ інших регіонів України;
- 7) укласти інверсійний словник ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст.

Об'єктом дослідження обрано ПН та прізвища Центральної Хмельниччини XVII – початку XXI ст.

Предметом дослідження є словотвірно-структурні, мотиваційні та лексико-семантичні особливості засвідчених ПН і прізвищ.

Матеріал дослідження становлять ПН та прізвища мешканців Волочиського, Летичівського та Хмельницького районів сучасної Хмельницької області. Загальний обсяг матеріалу – 11 860 антропоодниць (XVII ст. – 351, XVIII ст. – 1 105, XIX ст. – 1 580, XX ст. – 3 473, XXI ст. – 6 840).

Джерельною базою роботи послуговували прізвищеві назви і прізвища, вибрані з інвентарів, метричних і сповідальних книг, телефонних довідників, I і III томів друкованого меморіального видання «Книга скорботи України. Хмельницька область: в 4-х тт.», V книги тому «Реабілітовані історією. Хмельницька область», яка є складником Всеукраїнського науково-документального видання «Реабілітовані історією»; сучасні прізвища зібрано експедиційним шляхом. Загальний обсяг ілюстративного матеріалу становить 11 860 одиниць.

Методи й прийоми дослідження. Для досягнення сформульованої мети й виконання поставлених завдань у роботі застосовано різні методи: *описовий* (для лінгвістичної кваліфікації ПН і прізвищ), *зіставний* (для порівняння прізвищевих основ з апелятивною лексикою), *семантичного і структурного аналізу* (для інвентаризації та систематизації мовних одиниць), *порівняльно-історичний* (для осмислення антропонімів у діахронії), а також прийоми *етимологічного аналізу* (для з'ясування походження окремих прізвищ) та *кількісних підрахунків* (для встановлення продуктивності груп антропонімів і прізвищевих формантів).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення і практичні результати дисертації отримано самостійно. Усі опубліковані праці написано одноосібно.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше комплексно досліджено ПН і прізвища Центральної Хмельниччини, зокрема введено в науковий обіг і проаналізовано новий антропонімний матеріал, запропоновано лексико-семантичну й мотиваційну класифікації прізвищевих номінацій; розкрито роль різних пластів апелювальної та онімної лексики в їх формуванні; з'ясовано структурні особливості й актуальні способи їх творення; визначено найтиповіші словотвірні моделі антропонімів; встановлено регіональні особливості антропонімікону Центральної Хмельниччини і вплив на його формування екстралінгвальних факторів.

Наукову новизну одержаних результатів узагальнюють **положення, що виносяться на захист:**

1. ПН і прізвища досліджуваного регіону утворені як морфологічним (насамперед суфіксацією, де найбільш активними формантами є **-ов/ -ев/ -єв/ -ів/ -їв, -ук/ -юк, -чук, -енко/ -єнко, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -ин/ -ін**), так і лексико-семантичним (шляхом онімізації і трансонімізації твірних лексем) способами.

2. Твірною базою аналізованих антропонімів є онімна (особові імена і топоніми) й апелювальна (*nomina personalia* та *nomina impersonalia*) лексика.

3. Мотиваційна структура ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини представлена насамперед патронімічними, посесивними, квалітативними, локативними і сутнісними відношеннями.

4. На формування досліджуваної антропонімійної системи впливали особливості суспільно-політичного й релігійно-культурного розвитку, географічного розташування території тощо.

5. ПН і прізвища Центральної Хмельниччини своєю семантичною, мотиваційною та дериваційною структурою нерозривно пов'язані із загальнонаціональною системою іменувань української мови, а найбільшу подібність вони мають із прізвищевими системами Західного Поділля і північної Тернопільщини.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому на новому фактичному матеріалі перевірено й удосконалено лексико-семантичну, мотиваційну та словотвірно-структурну класифікації українських прізвищ. Зроблені автором висновки й узагальнення поглиблюють знання про систему ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., доповнюють і конкретизують історію становлення та розвитку сучасного українського антропонімікону, відкривають перспективи для нових наукових студій.

Практичне значення роботи вбачаємо в тому, що фактичний матеріал може бути залучений для укладання повного словника й атласу прізвищ України. Результати дослідження можуть бути використані при читанні спецкурсів з ономастики та історії української літературної мови, дериватології та історичної лексикології в закладах вищої освіти, а також у процесі підготовки до факультативних занять у школі та в науковій роботі школярів, студентів та аспірантів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи апробовано на 19 наукових і науково-практичних конференціях і

семінарах, зокрема на десяти міжнародних: Міжнародна наукова конференція «Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов» (м. Умань, 2012, 2013, 2017, 2019 рр.), III Міжнародна науково-практична конференція студентства й наукової молоді «Філологія XXI століття» (м. Харків, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Тарас Шевченко в культурному мегапросторі: історична постать, віхи творчості, дискурс» (до 200-річчя від Дня народження Кобзаря) (м. Умань, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвокраїнознавства» (м. Хмельницький, 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Мовна компетенція як основа для професійного та соціального успіху в Європі» (м. Хмельницький, 2015 р.), XVII Міжнародна ономастична конференція «Актуальні проблеми української та інослов'янської ономастики» (м. Тернопіль, 2017 р.), XVIII Міжнародна ономастична конференція (м. Львів, 2019 р.); п'яти всеукраїнських: Всеукраїнська наукова конференція «М. П. Стельмах і сучасність» (м. Хмельницький, 2012 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Лінгвістичне портретування сучасного соціуму» (м. Вінниця, 2012, 2015 рр.), XV Всеукраїнська ономастична конференція «Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування» (м. Хмельницький, 2013 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 2015 р.); чотирьох міжрегіональних: II Міжрегіональна науково-практична конференція «Слов'янська філологія: історія, сьогодення, перспективи» (м. Умань, 2015 р.), Міжрегіональний науково-практичний семінар «Теоретичні та прикладні проблеми сучасної філології» (м. Умань, 2017, 2018, 2019 рр.), а також на засіданнях кафедри української філології та секції української філології звітних науково-технічних конференцій викладачів і аспірантів Хмельницького національного університету (2012 – 2019 рр.). Рукопис дисертації, основні теоретичні положення та висновки було обговорено на міжкафедральному науковому семінарі Хмельницького національного університету (витяг із протоколу № 3 від 25 червня 2019 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 17 публікаціях, 10 із яких опубліковано у фахових виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 5 – в інших вітчизняних наукових студіях.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку умовних скорочень, списку використаної літератури (234 позиції, з них 18 – іноземними мовами) і списку джерел (8 позицій) та двох додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 294 сторінки, основного тексту – 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано загальну характеристику роботи: обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, з'ясовано методи дослідження, висвітлено його наукову новизну,

теоретичне та практичне значення, схарактеризовано ступінь апробації результатів дисертації, визначено структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «**Теоретичні засади вивчення прізвищ**» складається із трьох параграфів. У першому розкрито поняття «прізвищева назва» і «прізвище», визначено диференційні ознаки прізвищ, з'ясовано місце прізвища в структурі антропонімікону. Другий присвячено вивченню історії і сучасного стану антропонімічних студій. У третьому параграфі досліджено екстралінгвальні фактори, які впливали на формування антропонімії Центральної Хмельниччини.

Прізвищева назва – це додаткова до особового імені назва особи прізвищевому типу в період неунормованої системи ідентифікації особи в Україні, зокрема до часу запровадження кодифікованого права (до початку ХІХ ст.). Прізвищеву назву вважаємо проміжною ланкою між прізвищем і прізвищем.

Прізвище – вид антропоніма, обов'язкова, зафіксована документально спадкова офіційна назва особи, набута при народженні або при вступі у шлюб, яка вказує на належність людини до певної сім'ї.

Прізвища за етимологічною прозорістю посідають проміжне місце між іменами та прізвищами; переважно мотивовані особовими іменами і, у свою чергу, є твірною базою для топонімів, прагматонімів та ідеонімів. Зафіксовано випадки онімної омонімії. Спільно з ойконімами й гідронімами антропоніми є цінним матеріалом для вивчення різних етапів розвитку мови. Прізвища характеризуються стабільністю, родинною спадковістю, не дають квалітативної оцінки.

Процес становлення прізвищ тривав декілька століть, по-різному проходив на всіх українських територіях, неодноразово охопив різні соціальні верстви. Тому можна впевнено стверджувати, що саме державні інституції мали вирішальне значення в юридичній стабілізації прізвищ як спадкових родинних назв.

Структура антропонімікону є найбільш дослідженою, упорядкованою, стабільною. Загалом найменування живих істот часто характеризуються давнім і не завжди зрозумілим походженням, великою кількістю варіантних форм. Розмаїття структурних, семантичних, мотиваційних, функціональних та інших особливостей антропонімів зумовило зосередження уваги ономастів на історії їх виникнення.

Огляд наукових праць свідчить про плідну роботу вчених зі збору, систематизації й опису прізвищ, про розширення проблематики ономастичних досліджень (Ю. Б. Бабій, Г. В. Бачинська, Б. Б. Близнюк, Н. Ю. Булава, Г. Є. Бучко, Н. І. Головач, І. В. Єфименко, І. І. Ільченко, О. М. Кашталян, І. А. Корнієнко, В. О. Кравченко, Л. О. Кравченко, Л. О. Лісова, О. О. Марочкіна, Т. В. Марталого, О. Д. Неділько, Ю. М. Новикова, Р. М. Падалка, С. Є. Панцьо, Г. Д. Панчук, Ю. К. Редько, Н. І. Рульова, І. Д. Сухомлин, Л. О. Тарновецька, І. Д. Фаріон, Ю. І. Фернос, О. В. Хвіщук, М. Л. Худаш, П. П. Чучка, В. О. Шевцова, С. В. Шеремета).

Ономасти аналізують прізвища за семантикою твірних основ, словотвірною і граматичною структурою, мотиваційними відношеннями, морфемною будовою, пояснюють їхню етимологію, визначають діалектні особливості та вплив

іноземних мов на формування прізвищ, з'ясовують риси, спільні з антропонімією ближнього зарубіжжя, вивчають систему словозміни і наголошування.

На основі здійсненого огляду історії розвитку української антропоніміки робимо висновки, що маємо вагомий напрацювання в цій галузі. Вузькотематичні роботи переважають над загальнотеоретичними працями. Велику увагу приділено регіональним розвідкам. Свого дослідження чекають неопрацьовані раніше групи антропонімів.

Хмельницька область є важливим регіоном України, однак відсутнє цілісне дослідження антропонімії Хмельниччини, яке б дало змогу встановити локальні особливості регіону. Отже, вивчення антропонімів Хмельницької області, зокрема Центральної Хмельниччини, є перспективним у галузі ономастики.

Урахування екстралінгвальних чинників (переважно культурного, економічного, політичного життя суспільства, динамічності соціальних процесів, зокрема міграції населення, етнічного складу, особливостей ландшафту, фауни і флори території, яка досліджується) допоможе комплексно вивчити процес формування прізвищевої системи певного регіону.

Другий розділ «**Лексико-семантичні та мотиваційні типи ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини**» складається з шести параграфів, із яких у п'яти проведено лексико-семантичний аналіз антропоодиниць, а в шостому – мотиваційний.

Лексико-семантичний аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини дозволив зробити наступні висновки.

Лексичною базою прізвищ є онімна й апелятивна лексика, характерна загалом для української прізвищевої системи.

За семантикою твірних основ ПН і прізвища Центральної Хмельниччини поділяємо на такі групи: відапелятивні, відонімні, утворені від іншомовної лексики, полісемантичні, із непрозорою семантикою.

Найбільш численними є відапелятивні (5301 од., 44,7 %) і відонімні (4827 од., 40,7 %) ПН і прізвища.

Антропоніми, похідні від особових апелятивів (*nomina personalia*), і антропоніми, похідні від неособових апелятивів (*nomina impersonalia*), складають групу відапелятивних прізвищ.

ПН і прізвища, мотивовані особовими апелятивами, згруповано в межах семи лексико-семантичних груп, у яких виокремлено підгрупи: 1) назви людей за їхніми зовнішніми ознаками: а) назви, що характеризують людину за особливостями шкіри, волосяного покриву (*Вусатий, Чубенко*); б) назви, що вказують на фізичні недоліки людини (*Горбань, Хилобокій*); в) назви, що вказують на зріст, повноту, фізичну силу (*Високий, Коротун*); г) назви, що характеризують людину за особливостями ходи (*Повзун, Хромий*); г) назви, що вказують на інші особливості зовнішнього вигляду людини (*Невмивако, Рум'янцев*); д) назви, які вказують на стать та вікові особливості людини (*Молодий, Хлопчик*); 2) назви людей за їхніми внутрішніми ознаками: а) назви, що вказують на вдачу, характер, поведінку людини (*Груб'ян, Хитрий*); б) назви, що вказують на мовленнєві особливості, вад (*Гаркавлюк, Тарахтій*); в) назви, що вказують на інтелект (*Забудько, Розумний*); 3) назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю:

а) назви за професійною діяльністю, такою як обробка дерева, виготовлення речей із дерева (*Каретник, Стельмах*), тваринництво, рибальство, мисливство (*Мисливець, Рибак*), металообробна промисловість, ювелірна справа та зброярство (*Ковальчук, Слюсар*), приготування продуктів, напоїв (*Винник, Пекар*), торгівля (*Купець, Шинкаренко*), землеробство, городництво, бджільництво, лісівництво (*Косар, Пасічник*), мистецтво, освіта (*Цимбалістий, Школяр*), пошив одягу та взуття, обробка вовни та шкіри (*Кожухар, Черевичник*), виробництво паперу, інших речовин та сировини (*Гірник, Солярчук*), будівельна справа та керамічне виробництво (*Гончар, Штукатур*), транспорт (*Муковоз, Фурманюк*), знахарство (*Ворожбит, Колдун*); б) назви за адміністративними посадами, титулами (*Депутат, Шляхта*); в) найменування військових (*Гетьман, Полковников*); г) назви на означення служителів церкви (*Дячок, Монашенко*); ґ) назви соціально-політичного характеру (*Кріпак, Челядник*); д) найменування інших професій та занять (*Астрономов, Матрос*); 4) назви людей за місцем походження або проживання та особливостями їх появи в населеному пункті: а) назви людей за місцем походження або проживання (*Заставний, Підгірний*); б) назви людей за особливостями їх появи в населеному пункті (*Заблуда, Корінний*); 5) назви людей за етнічною належністю (*Угорець, Українець*); б) назви людей за родинними стосунками, особливостями членів сім'ї (*Дитинюк, Пасинок*); 7) назви людей, пов'язані з міфологічними, ідеологічними, релігійними поняттями (*Апостол, Чертов*).

Серед проаналізованих 2 788 антропоодиниць, що становить 23,5 % від усього зібраного матеріалу, відзначаємо високу активність ЛСГ «Назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю», «Назви людей за їхніми зовнішніми ознаками», «Назви людей за їхніми внутрішніми ознаками». Менш продуктивною лексичною базою є ЛСГ «Назви людей за місцем походження або проживання та особливостями їх появи в населеному пункті», ЛСГ «Назви людей за етнічною належністю», ЛСГ «Назви людей за родинними стосунками, особливостями членів сім'ї», ЛСГ «Назви людей, пов'язані з міфологічними, ідеологічними, релігійними поняттями».

ПН і прізвища Центральної Хмельниччини, співвідносні з неособовими апелятивами, представлені 13 лексико-семантичними групами, в основах яких засвідчено: 1) фаунонайменування: а) назви диких птахів (*Дроздик, Тетерук*); б) назви свійських тварин (*Баран, Цапеня*); в) назви диких звірів (*Лосик, Тхір*); г) назви риб, плазунів (*Карась, Щука*); ґ) назви комах (*Сарана, Тараканов*); д) назви свійських птахів (*Курко, Півень*); 2) флорономіації: а) назви дерев, кущів, їхніх плодів та частин (*Граб, Слива*); б) назви злакових, трав'янистих рослин, їхніх частин, квітів (*Гірчиця, Шафранов*); в) назви городніх культур та їхніх частин (*Бурячок, Перець*); г) назви грибів (*Боровик, Маремуха*); 3) назви засобів праці, предметів побуту, їхніх частин, об'єктів призначення: а) назви продуктів праці, предметів домашнього вжитку (*Казан, Макогонюк*); б) назви господарських споруд та їхніх частин (*Клітка, Хлівовий*); в) назви зброї та її частин (*Карабін, Пушкін*); г) назви знарядь праці (*Гвоздик, Шурупов*); ґ) назви об'єктів господарського призначення або їхніх частин (*Коляса, Фірак*); д) назви музичних інструментів (*Бандура, Скрипка*); 4) назви одягу, взуття, тканин:

а) назви одягу (*Плахтій, Штанов*); б) назви тканин (*Вовненко, Парчевий*); в) назви прикрас (*Лиштван, Поясов*); г) назви головних уборів (*Башилик, Капелюшок*); ґ) назви взуття (*Черевик, Чоботько*); 5) назви страв, продуктів, напоїв: а) назви страв, продуктів харчування (*Борщенко, Куліш*); б) назви напоїв (*Брага, Кисіль*); 6) анатомічні поняття (*Головенко, Черевко*); 7) абстрактні поняття (*Голод, Гріх*); 8) назви явищ природи, часових понять (*Квітень, Холодов*); 9) назви хвороб (*Когай, Паршаков*); 10) назви одиниць виміру, грошей (*Година, Оберемок*); 11) назви речовин, матеріалів (*Глиненко, Рубін*); 12) дієслова в імперативній формі, номінації на позначення акустичних понять (*Чмих, Шелеп*); 13) найменування ігор, танців, пісень (*Кобля, Краков'як*).

Проаналізовано 2 512 антропоодиноць – 21,2 % від усього зібраного матеріалу. Встановлено, що найпоширенішими є власні назви, утворені від фауно-та флоронайменувань, назв засобів праці, предметів побуту і їхніх частин, об'єктів призначення, назв одягу, взуття, тканин; малопоширеною є ЛСГ «Найменування ігор, танців, пісень».

Антропоніми, співвідносні з особовими іменами (церковно-християнськими, слов'янськими автохтонними, запозиченими) і топонімами (ойконімами і гідронімами) формують групу відонімних ПН і прізвищ.

Важливим джерелом формування антропонімії досліджуваного регіону стали церковно-християнські та слов'янські автохтонні імена. Християнські імена, що мотивували аналізовані ПН і прізвища, представляють іменний репертуар українців у період становлення прізвищевої системи. Це антропоніми переважно старосєврейського, грецького, латинського та іншого походження, поширені в Україні з прийняттям християнства та введені в так звані святці і церковні календарі. В антропонімах відображено понад 390 календарних імен, серед яких 323 чоловічі (22 %, 2609 од.) і 69 жіночих (2 %, 237 од.). Найбільше прізвищ утворено від таких чоловічих імен і їхніх структурних варіантів: *Григорій* (92), *Федір* (69), *Михайло* (68), *Іван* (65), *Петро* (56), *Семен* (56), *Хома* (49), *Матвій* (48), *Павло* (48), *Данило* (42), *Степан* (42), *Лука* (41): *Грицюк, Петрів*. Від жіночих імен і їхніх варіантів виникла невелика кількість прізвищ, причиною чого є екстралінгвальні фактори: в Україні іменування жінки було засобом ідентифікації новонародженої особи лише в окремих випадках. Найбільше прізвищ утворено від імен *Марія* (21), *Катерина* (19), *Галина* (16), *Ганна* (16), *Марина* (13), *Пелагея* (10): *Катрук, Марійн*.

На досліджуваній території зафіксовано 5,6 % (664 од.) ПН і прізвищ, співвідносних із слов'янськими автохтонними іменами: *Мацібора, Стромелюк*.

Вагоме місце (1316 од., 11,1 %) посідають і відтопонімні ПН та прізвища Центральної Хмельниччини, мотивовані: назвами населених пунктів Хмельниччини (*Базалійський, Капустинський*), назвами населених пунктів сусідніх областей (*Бердичевський, Туринський*), назвами населених пунктів віддалених областей (*Львівський, Торчинський*), назвами населених пунктів інших держав (*Гродський, Зблотьський*), гідронімами (*Задунайський, Слуцький*), катойконімами (*Браславець, Чаговець*).

Помітною особливістю прізвищевої системи Центральної Хмельниччини є польські, російські, єврейські, німецькі, тюркські запозичення: 5,2 % (617 од.) ПН і прізвищ мотивовано іншомовною лексикою (*Едвардчук, Муравйов*).

Полісемантичні ПН і прізвища становлять 5,1 % (605 од.) (*Полоз, Пундик*), а з невідомою семантикою – 4,3 % (510 од.) (*Наацу, Окрста*).

За часовими проміжками аналіз семантики основ ПН і прізвищ виглядає так: відапелятивні антропоніми: XVII ст. – 56,2 %, XVIII ст. – 45,3 %, XIX ст. – 34,6 %, XX ст. – 37,9 %, XXI ст. – 57,9 %; відонімні: XVII ст. – 29,6 %, XVIII ст. – 39,8 %, XIX ст. – 49,1 %, XX ст. – 42,5 %, XXI ст. – 28,5 %; ПН і прізвища, утворені від іншомовної лексики: XVII ст. – 3,2 %, XVIII ст. – 10,1 %, XIX ст. – 8,4 %, XX ст. – 9,2 %, XXI ст. – 8,1 %; полісемантичні: XVII ст. – 9,8 %, XVIII ст. – 3,8 %, XIX ст. – 4,4 %, XX ст. – 2,3 %, XXI ст. – 1,3 %; антропоодиниці з непрозорою семантикою: XVII ст. – 1,2 %, XVIII ст. – 2,1 %, XIX ст. – 3,5 %, XX ст. – 8,1 %, XXI ст. – 4,2 %.

Виокремлено такі мотиваційні групи ПН і прізвищ: патронімічні (*Давидович, Огієнко*), посесивні (*Андрійв, Солошин*), квалітативні (*Хитрик, Моргун*), локативні (*Базалійський, Маначинський*), сутнісні (*Фурман, Українець*), ситуативні (*Верес, Тхір*), темпоральні (*Третько, Четверик*), ідеологічні (*Радянський, Сталінський*).

Кількість патронімічних назв за часовими періодами: XVII ст. – 21 %, XVIII ст. – 27,9 %, XIX ст. – 34,2 %, XX ст. – 25,8 %, XXI ст. – 32,1 %; посесивних: XVII ст. – 7,6 %, XVIII ст. – 6 %, XIX ст. – 14,6 %, XX ст. – 12,8 %, XXI ст. – 20,4 %; квалітативних: XVII ст. – 25,8 %, XVIII ст. – 15,2 %, XIX ст. – 3 %, XX ст. – 10,3 %, XXI ст. – 8 %; локативних: XVII ст. – 8,5 %, XVIII ст. – 11,8 %, XIX ст. – 21,3 %, XX ст. – 16,9 %, XXI ст. – 7,8 %; сутнісних: XVII ст. – 13,7 %, XVIII ст. – 11,6 %, XIX ст. – 5 %, XX ст. – 4,1 %, XXI ст. – 2,5 %; ситуативних: XVII ст. – 13,2 %, XVIII ст. – 12 %, XIX ст. – 7,9 %, XX ст. – 9 %, XXI ст. – 4 %; темпоральних: XVII ст. – 0,1 %, XVIII ст. – 0,2 %, XIX ст. – 0,5 %, XX ст. – 0,8 %, XXI ст. – 0,3 %; ідеологічних: XVII–XIX ст. – не зафіксовано, XX ст. – 0,1 %, XXI ст. – не зафіксовано; назв з невідомою мотивацією: XVII ст. – 10,1 %, XVIII ст. – 15,3 %, XIX ст. – 13,5 %, XX ст. – 20,2 %, XXI ст. – 24,8 %.

Дослідження лексики і з'ясування основних мотиваційних різновидів ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини є важливим етапом для цілісного і комплексного вивчення прізвищевої системи України.

Третій розділ «Словотвірно-структурний аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини» складається з двох параграфів. У першому описано ПН і прізвища, утворені морфологічним способом, у другому – лексико-семантичним.

Усі ПН й прізвища Центральної Хмельниччини поділяємо на морфологічні (6725 од., 56,7 %) і лексико-семантичні (4661 од., 39,3 %) утворення. Також виокремлюємо ПН та прізвища з подвійною словотвірною мотивацією (296 од., 2,5 %) і ПН та прізвища невідомого творення (178 од., 1,5 %) через складнощі або й неможливість встановити словотвірні відношення.

З'ясовано, що морфологічний спосіб творення антропонімів представлений лише суфіксацією.

Антропоніми утворено за допомогою патронічних (**-евич/ -ович, -ич, -ин-ець, -ов-ець**), поліфункціональних (**-енк-о, -ук/ -'ук, -чук, -ик/ -ік, -чик, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -ак/ -'ак, -чак, -к-о, -ець, -ан, -ун, -к-а, -л-о, -ій, -ай, -ок, -ач, -ух, -ин-а, -ей**), посесивних (**-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв, -ин/ -ін**) формантів.

Усі типи суфіксів приєднувалися до різних за походженням твірних основ, тобто сполучуваність прізвищового форманта із твірною основою не залежить від значення і словотвірної семантики. Велику кількість прізвищ із поліфункціональними формантами кваліфікуємо як прізвища неоднозначної словотвірної мотивації через багатозначність, а іноді функціональну невизначеність формантів, що входять до складу проаналізованих прізвищ.

Визначено, що найбільш активними є ПН і прізвища з формантами **-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв, -ук/ -'ук, -чук, -енк-о, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -ин/ -ін**.

Протягом п'яти століть ми спостерігаємо стрімке зростання ПН і прізвищ з посесивним формантом **-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв**, яке досягло апогею в ХХІ ст. Утворилися вони від: особових апелятивів (*Бондарів, Калашников*), неособових апелятивів (*Лосєв, Суглобов*), церковно-християнських чоловічих і жіночих імен різних структурних моделей (*Зіньков, Самійлів*), слов'янських автохтонних імен (*Богданов, Всеволодов*), іншомовних лексем (*Кузнецов, Муратов*).

На території Центральної Хмельниччини з-поміж суфіксальних утворень (із посесивними формантами) найвищою продуктивністю характеризуються антропоніми на **-ук/ -'ук, -чук** (1 358 од. – 11,5 %). Твірними основами ПН і прізвищ є: особові апелятиви (*Дударчук, Кучерук*), неособові апелятиви (*Вишнюк, Рукавчук*), церковно-християнські чоловічі і жіночі імена різних структурних моделей (*Марійчук, Тарасюк*), слов'янські автохтонні імена (*Богайчук* (Бог < Бог[ухваль]), *Маціборук* < Масібогъ), іншомовні лексеми (*Едвардчук, Якобчук*).

Високий ступінь актуальності при творенні прізвищ Центральної Хмельниччини виявив формант **-енк-о** (785 од. – 6,6 %). Твірними основами ПН і прізвищ на **-енк-о** виступають: особові апелятиви (*Димаренко, Мазуренко*), неособові апелятиви (*Ведмеденко, Грибенко*), церковно-християнські чоловічі і жіночі імена різних структурних моделей (*Наталенко, Федоренко*), слов'янські автохтонні імена (*Богданенко, Блажченко*), іншомовні лексеми (*Леоненко, Янченко*).

Одну з поширених груп прізвищ із поліфункціональними формантами Центральної Хмельниччини ХХ ст. становлять утворення на **-ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий** (765 од. – 6,5 %). Українські антропонімісти прізвища з формантом **-ськ-ий** визначають за такими критеріями: прізвища, співвідносні з топонімами назвами, кваліфікують як семантичні утворення; прізвища з коренями особових імен або апелятивних назв зараховують до морфологічних утворень. Цей принцип поділу особових назв теж використано в нашому дослідженні. Суфікси **-ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий** приєднуються або безпосередньо до кореневої морфеми відіменних і відапелятивних основ (*Кайданський, Сольський*), або за допомогою суфіксів **-ов/ -ев/ -єв, -ів, -ин**, які вказують на посесивне походження прізвища (*Галиновський, Фіалковський*).

Наведемо дані про частотність найпоширеніших суфіксів на п'яти часових зрізах: 1) **-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв**: ХVІІ ст. – 2,8 %, ХVІІІ ст. – 2,7 %, ХІХ ст. – 10,6 %, ХХ ст. – 11,5 %, ХХІ ст. – 11,5 %.

XX ст. – 8,1 %, XXI ст. – 14,5 %; 2) **-ук/ -'ук, -чук**: XVII ст. – 1,1 %, XVIII ст. – 6,4 %, XIX ст. – 11,9 %, XX ст. – 12,2 %, XXI ст. – 13,9 %; 3) **-енк-о**: XVII ст. – не зафіксовано, XVIII ст. – 1,5 %, XIX ст. – 2,3 %, XX ст. – 3,6 %, XXI ст. – 8,2 %; 4) **-ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий**: XVII ст. – 7,4 %, XVIII ст. – 11,3 %, XIX ст. – 20,8 %, XX ст. – 16,4 %, XXI ст. – 7,3 %; 5) **-ин/ -ін**: XVII ст. – 4,6 %, XVIII ст. – 2,8 %, XIX ст. – 3,5 %, XX ст. – 4,2 %, XXI ст. – 5,4 %.

За даними Ю. К. Редька, найпоширенішими суфіксами на Хмельниччині були (у порядку спадання): **-ук/ -'ук, -чук, -ськ-ий/ -цьк-ий/ -зьк-ий, -ик/ -ік, -к-о, -енк-о**. Згідно з нашим дослідженням, частотність формантів є такою: **-ов/ -ев/ -єв, -ук/ -'ук, -чук, -енк-о, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -ин/ -ін**. Як бачимо, серед п'яти найпоширеніших суфіксальних прізвищ залишаються антропоніми із суфіксами **-ук/ -'ук, -чук, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -енк-о**, а прізвища із формантами **-ик/ -ік, -к-о** були витіснені прізвищами на **-ов/ -ев/ -єв, -ин/ -ін**.

Лексико-семантичні деривати виникали шляхом онімізації та трансонімізації. Цим способом утворено ПН і прізвища досліджуваної території, мотивовані: 1) онімною лексикою: прізвища, співвідносні з особовими іменами; прізвища, співвідносні з топонімами; 2) апелятивною лексикою: прізвища, співвідносні з іменниками; прізвища, співвідносні з композитами; прізвища, співвідносні з прикметниками і дієприкметниками.

Прізвищами ставали різні за походженням (церковно-християнські, слов'янські автохтонні та іншомовні) і структурою (повні, усічені, усічено-суфіксальні, суфіксальні) власні імена людей: прізвища, співзвучні з повними іменами (*Макар, Харитон*), прізвища, співзвучні з усіченими іменами (*Бакум* < [А]бакум, *Свид* < Сви[ри]д), прізвища, співзвучні з усічено-суфіксальними іменами (*Артюх, Юхно*), прізвища, співзвучні із суфіксальними іменами (*Антонець, Юхимик*).

Частіше процесу антропонімізації піддавалися ойконіми (*Любар, Самбор*). Значно рідше в основах прізвищ знаходимо гідроніми (*Вовчок, Лозова*). Відкатойконімні назви на **-ець** теж зараховуємо до антропонімів, утворених лексико-семантичним способом (*Балинець, Батуринець*).

У Центральній Хмельниччині зафіксовано досить велику кількість антропонімів, утворених шляхом онімізації іменників-апелятивів. Прізвища цієї моделі різні за структурою і семантикою. Непохідна, похідна та складна іменникова апелятивна лексика переходила в розряд прізвищ. Відповідно до словотвірної-структурної та морфологічних ознак мотивувальних основ антропоніми утворюють такі групи: прізвища, співзвучні з непохідними іменниками (*Корито, Крися*), прізвища, співзвучні з похідними іменниками. Похідні іменники частіше переходили в прізвища, ніж непохідні. Суфікси, які їх творили, різні за значенням і матеріальним вираженням, але вони втратили емоційне забарвлення. Більшість із них сприймаються як нейтральні прізвищеві форманти (*Ключар, Плаксий, Балакун, Сліпак*).

Структурна і семантична природа прізвищ-композитів була предметом вивчення багатьох мовознавців, проте єдиного погляду на це явище в науці немає. О. Д. Неділько та Ю. К. Редько стверджують, що такі прізвища утворено синтаксико-морфологічним способом. І. Д. Фаріон серед трьох основних

структурних типів виокремлює композитний. Ю. І. Фернос вважає, що такі особові назви утворено шляхом слово- та основоскладання. П. П. Чучка та його однодумці відносять прізвища-композити до лексико-семантичного способу, оскільки більшість із них мають співзвучні відповідники серед апелятивів. Ми теж уналежнюємо їх до лексико-семантичних утворень (*Кривоніс, Козонас*).

Прізвищева система Центральної Хмельниччини фіксує відприкметникові утворення на **-ий**, **-ов-ий**, які ми відносимо до прізвищ, утворених лексико-семантичним способом. У цю групу особових назв зараховуємо прізвища, утворені шляхом онімізації і трансонімізації прикметників і дієприкметників. Кількісну перевагу засвідчили прикметникові утворення. Також наявні антропоніми з формантом **-их** у формі родового відмінка (*Молодих, Одиноких*).

Прикметникові прізвища досліджуваного регіону – субстантивовані прикметники і дієприкметники – переважно мотивовані апелятивами на позначення рис характеру, поведінки, зовнішнього вигляду денотата (*Вірний, Чепурний*), також вони вказують на місце проживання їхніх першопосіїв (*Береговий, Луговий*).

Особові назви відповідно до словотвірної-структурної та морфологічної ознаки мотивувальних основ утворюють такі групи: похідні та непохідні повні якісні прикметники (*Високий, Солодкий*), похідні повні відносні прикметники (без суфікса **-ськ-ий**) (*Зерновий, Небесний*), відносні прикметники із суфіксом **-ськ-ий** (*Баворовський* (Баворів, Тр), *Забавський* (Забава, Лв)), повні дієприкметники (*Закутий, Опалий*), короткі дієприкметники (*Лузан, Рубан*), назви-композити (*Остролицький, Чорноокій*).

Трапляються прізвища, для яких характерна словотвірна неоднозначність, що пов'язано з полісемією, а іноді – й із функціональною невизначеністю окремих суфіксів, які входять до структури прізвищ, тому вважаємо їх утвореннями подвійної словотвірної мотивації. Насамперед це стосується відіменних прізвищ на **-к-о**, **-ик**, **-ець** (*Давидко, Юрик, Янець*), також на **-івськ-ий**, **-овськ-ий** (*Паньківський, Якубовський*).

На основі структурно-словотвірного аналізу з'ясовано, що на досліджуваній території морфологічні прізвищеві деривати переважають над семантичними.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини дав змогу зробити певні висновки.

1. Проаналізовано вітчизняні антропонімічні студії й особливу увагу зосереджено на дисертаційних роботах, присвячених регіональній антропонімії, що сприяло виявленню спільних і відмінних рис ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини з іншими прізвищевими системами.

У дисертації схарактеризовано прізвищеву систему XVII–XXI ст. Волочиського, Летичівського та Хмельницького районів сучасної Хмельницької області. Зібрано і проаналізовано 11 860 антропоодиниць зазначеного регіону (XVII ст. – 351, XVIII ст. – 1 105, XIX ст. – 1 580, XX ст. – 3 473, XXI ст. – 6 840). Результатів дослідження досягнуто завдяки систематизації залучених у науковий

обіг антропонімів, вивченню лексико-семантичної та словотвірно-структурної бази прізвищ, з'ясуванню мотивації аналізованих прізвищевих типів, встановленню найактивніших груп лексики та найпродуктивніших прізвищевих формантів прізвищевої системи регіону на п'яти діахронних зрізах; зіставленню даних з особливостями інших антропонімних систем.

2. Установлено, що за семантикою твірних основ ПН і прізвища Центральної Хмельниччини поділяються на дві групи: відапелятивні та відонімні.

ПН і прізвища, співвідносні з допрізвищевими відапелятивними лексемами, поділяємо на антропоніми, похідні від особових і неособових апелятивів. Окремо виділяємо полісемантичні ПН і прізвища, ПН і прізвища з непрозорою семантикою, ПН і прізвища, утворені від іншомовної лексики.

Твірною базою відонімних ПН та прізвищ були антропоніми і топоніми.

ПН та прізвища, мотивовані особовими апелятивами, ми згрупували в межах семи лексико-семантичних груп. Найпродуктивнішою лексичною базою у творенні ПН та прізвищ виступали ЛСГ «Назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю», «Назви людей за їхніми зовнішніми ознаками», «Назви людей за їхніми внутрішніми ознаками».

Шляхом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу утворено ПН та прізвища з первісним неособовим значенням. ПН і прізвища Центральної Хмельниччини, співвідносні з неособовими апелятивами, представлені 13 лексико-семантичними групами. Найчисленнішою є ЛСГ «Назви засобів праці, предметів побуту, їхніх частин, об'єктів призначення», «Фаунонайменування», «Флорономіації».

Церковно-християнські та слов'янські автохтонні імена були важливим джерелом формування антропонімії досліджуваного регіону.

Наявність в основах прізвищ слов'янських автохтонних імен підтверджує їх функціонування поряд з християнськими іменами в антропонімії Центральної Хмельниччини до початку ХІХ ст.

Значну кількість прізвищ утворено від топонімів, із-поміж яких найбільш продуктивними були ойконіми; зрідка в основах прізвищ знаходимо гідроніми. Для додаткової ідентифікації особи залучалися також катойконіми.

Іншомовні лексеми, які мотивують досліджувані антропоніми, свідчать про міжетнічні та міжмовні контакти жителів Центральної Хмельниччини. На досліджуваній території фіксуємо прізвища російського, польського, тюркського, єврейського, німецького походження тощо.

3. Серед ПН та прізвищ Центральної Хмельниччини ХVІІ–ХХІ ст. виділяємо такі мотиваційні групи:

- патронімічні (найчастіше антропоніми на **-енк-о/ -єнк-о; -ович/ -евич; -ов-ець; ин-ець; -ук/ -'ук; -ак/ -'ак**);
- посесивні (антропоніми на **-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв; -ин/ -ін, -ишин; -их**);
- квалітативні (зокрема антропоніми на **-ух-а/ -ух; -ун; -ан; -ець; -ок; -к-о; -ик; -уш; -аш**);
- локативні (наприклад, антропоніми на **-ськ-ий/ -цьк-ий**; відкатойконімні на **-ець**);
- сутнісні (відетнонімні та прізвища, які вказують на ремесло, професію);

– ситуативні, темпоральні, ідеологічні та назви з невідомою мотивацією, походження яких не вдалося з'ясувати.

4. Словотвірно-структурний аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини дозволив виокремити морфологічні і лексико-семантичні утворення, а також ПН і прізвища з подвійною словотвірною мотивацією та невідомого творення.

Морфологічний спосіб творення ПН і прізвищ представлений лише суфіксацією. Зафіксовано і проаналізовано патронімі, поліфункціональні та посесивні форманти

Лексико-семантичні утворення виникли шляхом онімізації та трансонімізації і мотивовані лексикою онімною (прізвища, співвідносні з особовими іменами і топонімами) й апелятивною (прізвища, співвідносні з іменниками, композитами і прикметниками).

Багато прізвищ є словотвірно неоднозначними. Це пов'язано з полісемією, а іноді – й із функціонально невизначеністю деяких суфіксів, які входять до складу прізвищ. Такі антропоніми вважаємо утвореннями подвійної словотвірної мотивації. Насамперед це стосується відіменних прізвищ на **-к-о**, **-ик**, **-ець**, **-івськ-ий**, **-овськ-ий**.

5. Таким чином, встановлено, що лексичною базою для досліджуваних прізвищ переважно послужили характерні для всієї української прізвищевої системи розряди онімної лексики й семантичні групи апелятивів. Специфічною особливістю Центральної Хмельниччини є велика кількість архаїзмів і діалектизмів, засвідчених в антропонімах.

Найбільш продуктивними є патронімічні, посесивні, квалітативні, локативні, сутнісні мотиваційні відношення.

На досліджуваній території переважають морфологічні прізвищеві деривати над семантичними.

Структурно-словотвірна база ПН і прізвищ виявляє найбільшу подібність із прізвищевою системою Західного Поділля, північної Тернопільщини та північної Донеччини, Дніпровського Припоріжжя, Середньої Наддніпрянщини, Центральної та Східної Донеччини.

Загалом же ПН і прізвища Центральної Хмельниччини своєю семантичною, мотиваційною та дериваційною структурою нерозривно пов'язані із загальнонаціональною системою іменувань української мови. Водночас на формування досліджуваної антропонімійної системи впливали особливості суспільно-політичного й релігійно-культурного розвитку, географічного розташування території тощо.

Аналіз ПН і прізвищ Центральної Хмельниччини свідчить про те, що досліджені одиниці є частиною загальнонаціонального антропонімікону, хоча мають свої специфічні ознаки.

6. Комплексна характеристика прізвищевої системи сучасної Хмельницької області має включати аналіз антропоніміконів північної і південної її частин, і лише тоді ми зможемо говорити про визначальні риси ПН і прізвищ центральноподільського регіону. Отже, перспектива подальшого дослідження антропонімікону Хмельниччини полягає у детальнішому аналізі ПН і прізвищ та

іменника, лексикографічній систематизації антропоодиниць відповідно до їхньої словозміни, семантики основ, способів творення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1 Фандуль О. М. Сучасні прізвища Хмельниччини композитної будови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер»», 2012. Вип. 16. С. 404 – 408.

2. Фандуль О. М. Прізвища Центральної Хмельниччини з патронімами формантами -енк-о, -евич/-ович, -ич. *Лінгвістичні дослідження*: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2013. Вип. 36. С. 127 – 130.

3. Фандуль О. М. Прізвища Центральної Хмельниччини, утворені суфіксальним способом. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць. Хмельницький: ХмЦНП, 2013. Вип. 6. Частина третя. С. 238 – 248.

4. Фандуль О. М. Прізвища Центральної Хмельниччини з малопродуктивними поліфункціональними формантами. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер»», 2013. Вип. 18. С. 228 – 233.

5. Фандуль О. М. Семантика, мотивація та способи творення прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. Вип. 7. С. 180 – 184.

6. Фандуль О. М. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., мотивовані особовими апелятивами. *Записки з ономастики*: збірник наукових праць. Одеса: Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 684 – 694.

7. Ющишина О. М. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., мотивовані апелятивами з неособовим значенням. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) 2017. С. 348 – 352.

8. Ющишина О. М. Топоніми в основах прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць. Хмельницький: ФОП: Бідюк Є. І., 2018. Вип. 14. С. 244 – 250.

9. Ющишина О. Мотиваційна типологія прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. Вип. I (29) 2018. С. 71–75.

10. Ющишина О. Історія вивчення української антропонімії та перспективи досліджень антропонімів Хмельниччини. *Вісник Львівського університету*. Серія

філологічна. Вип. 71. Ч. II. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 130 – 145.

Статті в закордонних періодичних виданнях

11. Фандуль О. М. Фамилии-конверсивы жителей Центральной Хмельниччины XX ст. *Балтийский гуманитарный журнал*. Калининград. 2013. № 4(5). С. 40 – 43.

12. Fandul O. Surnames of Central Khmelnytchyna: Semantics, Motivation, Derivation. *British Journal of Science, Education and Culture*, No. 1. (5) (January-June). Volume I. London, 2014. P. 320 – 324.

Статті, що не входять до наукових фахових видань України

13. Фандуль О. М. Прізвища, утворені лексико-семантичним способом (на матеріалі прізвищ жителів XX ст. Волочиського району Хмельницької області). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць. Хмельницький: ХмЦНТІ, 2012. Вип. 5. Українська філологія. С. 200 – 2005.

14. Фандуль О. М. Лексико-семантичні і функціонально-стилістичні особливості прізвищ персонажів роману «Чотири броди» М. Стельмаха. *М. П. Стельмах і сучасність*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький національний університет, 25 – 26 травня 2012 р. Хмельницький: ХмЦНТІ, 2012. С. 179 – 185.

15. Ющишина О. М. Екстралінгвальні фактори, які впливали на формування антропонімії Центральної Хмельниччини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: збірник наукових праць. Хмельницький: ФОП: Бідюк Є. І., 2019. Вип. 15. С. 214 – 217.

Наукові праці апробаційного характеру

16. Фандуль О. М. Прізвища Центральної Хмельниччини, мотивовані назвами птахів. *Поділля. Філологічні студії*: збірник наукових праць. Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2014. Вип. 6. Частина перша. С. 186 – 193.

17. Фандуль О. М. Прізвища Центральної Хмельниччини, мотивовані назвами кольорів. *Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. Вип. 3. С. 110 – 116.

АНОТАЦІЯ

Ющишина О. М. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2019.

Дисертаційна праця присвячена вивченню лексико-семантичних, мотиваційних та словотвірних особливостей прізвищевих назв (ПН) і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., зокрема Волочиського, Летичівського та Хмельницького районів. Зібрано і проаналізовано 11 860 антропоодиниць зазначеного регіону.

За семантикою твірних основ ПН і прізвища Центральної Хмельниччини поділяємо на дві групи: відапелятивні (5 301 од., 44,7 %) та відонімні (4 827 од., 40,7 %). Окремо виділено полісемантичні ПН та прізвища (605 од., 5,1 %), ПН та прізвища з непрозорою семантикою (510 од., 4,3 %), ПН та прізвища, утворені від іншомовної лексики (617 од., 5,2 %).

Виокремлено такі мотиваційні групи: патронімічні, посесивні, квалітативні, локативні, сутнісні, ситуативні, темпоральні, ідеологічні та назви з невідомою мотивацією, походження яких не вдалося з'ясувати.

Словотвірно-структурний аналіз ПН та прізвищ Центральної Хмельниччини дозволив розмежувати морфологічні (6 725 од., 56,7 %) і лексико-семантичні (4 661 од., 39,3 %) утворення, ПН та прізвища з подвійною словотвірною мотивацією (296 од., 2,5 %), ПН та прізвища невідомого творення (178 од., 1,5 %) через складнощі або й неможливість встановлення словотвірних відношень.

Ключові слова: онім, прізвищева назва, прізвище, антропонім, особовий апелятив, неособовий апелятив, лексико-семантична група, семантика, мотивація, словотвір, екстралінгвальний фактор.

АННОТАЦІЯ

Ющишина О. Н. Семейные названия и фамилии Центральной Хмельниччины XVII–XXI вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса. – Винница, 2019.

Диссертационная работа посвящена изучению лексико-семантических, мотивационных и словообразовательных особенностей фамильных названий (ФН) и фамилий Центральной Хмельниччины XVII–XXI вв., в частности Волочисского, Летичевского и Хмельницкого районов. Собрано и проанализировано 11860 антропонимов указанного региона.

По семантике образующих основ ФН и фамилии центральной части Хмельницкой области разделяем на две группы: отапелятивного (5 301 ед., 44,7 %) и отонимного (4 827 ед., 40,7%) происхождения. Отдельно выделены многозначные ФН и фамилии (605 ед., 5,1 %), ФН и фамилии с непрозрачной семантикой (510 ед., 4,3 %), ФН и фамилии, образованные от иноязычной лексики (617 ед., 5,2 %).

Выделены такие мотивационные группы: патронимические, посессивные, квалітативные, локативные, сущностные, ситуативные, темпоральные, ідеологіческие и названия с неизвестной мотивацией, происхождение которых не удалось выяснить.

Словообразовательно-структурный анализ ФН и фамилий Центральной Хмельнитчины позволил выделить морфологические (6 725 ед., 56,7 %) и лексико-семантические (4 661 ед., 39,3 %) образования, ФН и фамилии с двойной словообразовательной мотивацией (296 ед., 2,5 %), ФН и фамилии неизвестного словообразования (178 ед., 1,5 %).

Ключевые слова: оним, фамильное название, фамилия, антропоним, личный апеллятив, неличный апеллятив, лексико-семантическая группа, семантика, мотивация, словообразование, экстралингвистический фактор.

SUMMARY

Yushchyshyna O. M. Surname Denominations and Surnames of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) of the XVIIth–XXIst Centuries. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.01 – Ukrainian Language. – Vasyl' Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2019.

The thesis is devoted to the study of lexico-semantic, motivational, and word-building features of the surname denominations and surnames of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) of the XVIIth – XXIst centuries.

The surname is interpreted as a type of anthroponym, an obligatory, documented, hereditary, official name of a person acquired at birth or when entering into a marriage, which indicates that a person belongs to a particular family.

The surname system of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) of the XVIIth – XXIst centuries, i.e. of Volochysk, Letychiv and Khmelnytskyi districts, has been characterised. 11,860 anthroponyms of the region in question (XVIIth century – 351, XVIIIth century – 1,105, IXth century – 1,580, XXth century – 3,473, XXIst century – 6,840) have been collected and analysed.

It has been determined that, according to the formative bases semantics, the surname denominations and surnames of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) are divided into two main groups: derived from appellatives (5,301 un., 44.7 %) and derived from onyms (4,827 un., 40.7 %). Surname denominations and surnames, comparable to pre-surname lexemes derived from appellatives, are divided into anthroponyms derived from personal appellatives, and anthroponyms derived from impersonal appellatives. Polysemantic surname denominations and surnames (605 un., 5.1 %), surname denominations and surnames with non-transparent semantics (510 un., 4.3 %), surname denominations and surnames, formed from other languages vocabulary (617 un., 5.2 %) are singled out separately.

Anthroponyms, comparable to personal names (church and Christian, Slavic autochthonous, borrowed ones) and toponyms (placenames and hydronyms), form a group of surname denominations and surnames derived from onyms.

Among the surname denominations and surnames of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) of the XVIIth–XXIst centuries, we singled out the following motivational groups: patronymic, possessive, qualitative, locative, semantic, contextual,

temporal, ideological, and names with unknown motivation, which origin could not be determined.

Word-building and structural analysis of surname denominations and surnames of Central Khmelnychchyna (Khmelnyskyi region) made it possible to single out morphological (6,725 un., 56.7 %) and lexico-semantic formations (4,661 un., 39.3 %), surname denominations and surnames with double word-building motivation (296 un., 2.5 %), surname denominations and surnames of unknown formation (178 un., 1.5 %) due to the difficulties or impossibility of establishing word-building relationships.

It has been revealed that the morphological way of creating anthroponyms is represented only by means of suffixation. The anthroponyms were formed with the help of patronymic (-евич/ -ович, -ич, -ин-ець, -ов-ець), multifunctional (-енк-о, -ук/ -'ук, -чук, -ик/ -ік, -чик, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий, -ак/ -'ак, -чак, -к-о, -ець, -ан, -ун, -к-а, -л-о, -ій, -ай, -ок, -ач, -ух, -ин-а, -ей), possessive (-ов/ -ев/ -єв, -ів/ -їв, -ин/ -ін) formants.

It has been determined that the surname denominations and surnames with formants -ов / -ев / -єв, -ів / -їв – 1,399 un., 11.8 %, -ук/ -'ук, -чук – 1,364 un., 11.5 %, -енк-о – 783 un., 6.6 %, -ськ-ий/ -зьк-ий/ -цьк-ий – 771 un., 6.5 %, -ин/ -ін – 581 un., 4.9 % are the most active.

Surname denominations and surnames of the studied territory motivated by: 1) the onym vocabulary: surnames, comparable to personal names; surnames, comparable to toponyms; 2) the appellative vocabulary: surnames, comparable to nouns; surnames, comparable to composites; surnames, comparable to adjectives, were formed by the lexico-semantic means.

Key words: onym, surname denomination, surname, anthroponym, personal appellative, impersonal appellative, thematic group, lexico-semantic group, semantics, motivation, word-building, extra-linguistic factor.